

НАҚШИ ДИВЕРСИФИКАТСИЯИ ИҚТИСОДИЁТ ДАР РУШД ВА ТАНЗИМИ САТҲИ ЗИНДАГИИ АҲОЛИИ ДЕҲОТИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН

Самиева М.Б. - унвонҷӯи ДДОТ ба номи Садриддин Айни

Калимаҳои калидӣ: диверсификатсия, иқтисодиёт, воридот, содирот, ашёи хом, инноватсия.

Дар адабиёти иқтисодӣ ба мафҳуми диверсификатсия таърифҳои зиёде дода шудааст, ки аз ҷиҳати мазмун ба ҳам монандӣ доранд. Аммо вобаста ба навъҳои мушаххаси он ба диверсификатсия наметавон ҳамчун концепсияи илмӣ таърифҳои якмазмуна ва шабеҳи ҳамдигарро баён кард. Аз нуқтаи назари иқтисодӣ диверсификатсия аз калимаи латинии *diversificatio* гирифта шуда, маънои гуногун, гуногунрангӣ, дигаргун карданро дорад. Диверсификатсия - рушди якмароми якҷанд ё теъдоди зиёди ба ҳам робитанадоштаи намудҳои технологияи истеҳсолот ва ё таъминнамоӣ, зиёдкунии навъҳои гуногуни маҳсулот ва хизматрасониро ифода менамояд. Диверсификатсия - дар маҷмӯъ, ченаки гуногунрангӣ, концепсияи муҳими маблағгузорӣ мебошад. Дар амалия чунин шаклҳои асосии он вучуд дорад: диверсификатсияи истеҳсолот, хавф, оранда ё таъминкунанда ва ғайра.

Диверсификатсия ба корхона ва ширкатҳо имконият медиҳад, ки дар шароити ноустувори иқтисодӣ аз ҳисоби навъҳои нави маҳсулоти истеҳсолкарда ва хизматрасонӣ зарарро аз ғайри дигар навъи маҳсулот бартараф намоянд. Аз ин рӯ, диверсификатсия аз як тараф, таваҷҷуҳ зоҳир кардани корхонаву ширкатҳоро ба соҳаҳои, ки ба фаъолияти асосии истеҳсолии онҳо робитаи мустақим надорад, ифода кунад, аз тарафи дигар, вусъат додани фаъолияти хочагидорӣ дар соҳаҳои нав (зиёд кардани номгӯи маҳсулот, намудҳои нави хизматрасонӣ ва ғайра) мебошад. Диверсификатсияи истеҳсолот ва фаъолияти соҳибкорӣ воситаи муҳими бартараф кардани номутаносибии азнавистехсолкунӣ ва тақсимоли захираҳо буда, имконият медиҳад, ки мақсадҳои гуногун дуруст амалӣ карда шуда, дар маҷмӯъ, самтҳои асосии таҷдиди иттиҳодиҳо ва иқтисодиёт муайян гарданд. Умуман ин навъҳо дар якҷоягӣ диверсификатсияи иқтисодиётро ташкил медиҳанд.

Олими шинохтаи тоҷик Х.Умаров оид ба масъалаи мазкур ибрази андеша карда, қайд мекунад, ки дар байни диверсификатсия ва динамикаи рушди иқтисодӣ, диверсификатсия ва сатҳи инкишофи иқтисодиёт робитаи дутарафа вучуд дорад. Диверсификатсияи иқтисодиёт на танҳо зиёд кардани номгӯи маҳсулоти истеҳсолшаванда ва хизматрасониҳо, балки диверсификатсияи бозор низ фаҳмида шуда, муносибати мустақим ба хавфи иқтисодӣ, молиявӣ, иҷтимоӣ ва сохторӣ дорад. Ҳар қадар сатҳи диверсификатсияи иқтисодиёт баланд равад ҳамон қадар сатҳи хавфҳои номбурда кам мегарданд [6.-С.1].

Олими аврупоӣ Э.В.Баумунг бошад, дар мавриди афзалият ва зарурати диверсификатсия, аз ҷумла диверсификатсияи саноат ибрази андеша карда, қайд мекунад, ки аввалан, ба саноати диверсификатсияшуда ноустувориҳои гуногун дар рушди дигар соҳаҳо, инчунин тағйироти ногаҳонии нарх дар бозори дохилӣ таъсири амиқ намерасонад; дуюм, истеҳсолоти диверсификатсияшуда имконияти фарох барои ташаккули бозори қувваи кори афзалиятнок ба вучуд меоварад ва сеюм, диверсификатсиякунонии саноат кишварро аз вобастагӣ бо омилҳои беруна, ҳамзамон маҳсулоти воридшуда кам мекунонад. [1. - С.87]

Дар маҷмӯъ, афзалияти асосии саноати диверсификатсияшуда он аст, ки дар сурати дар як соҳа ва ё ин ё он бозор пайдо шудани мушкилот он ба паст гардидани иқтисодиёт таъсир намерасонад. Аз ин рӯ, диверсификатсия ба он кишварҳое зарур аст, ки аз содирот ва фурӯши ашёи хом, аз ҷумла захираҳои сӯзишвории энергетикӣ, маҳсулоти саноатӣ вобастагӣ доранд. То фурӯпошии собиқ Иттиҳоди Шӯравӣ Чин тавре олими тоҷик Х.Умаров тасдиқ мекунад, иқтисодиёти кишварҳои Осиёи Марказӣ нисбатан диверсификатсия карда шуда буданд. Дар муқоиса бо кишварҳои дигари ин минтақа диверсификатсия дар иқтисодиёти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз ҳама камтар ба назар мерасид. Аммо кишвар дар муқоиса бо замони имрӯза сатҳи баланди диверсификатсияи сохториро доро буд. Танҳо саноати Тоҷикистон аз 169 соҳа ва зерсоҳаҳо, ки бештар аз 2500 номгӯ маҳсулоти гуногун мебароварданд, иборат буд.

Ҷадвали 1. -Суръати рушди ҳаҷми умумии маҳсулоти саноати Тоҷикистон аз рӯи соҳа дар давраҳои солҳои 1940-1986 (ба маротиба)

Нишондиҳандаҳо	Солҳо				
	1940	1960	1970	1980	1985
Ҳамаи саноат	1	4,3	9,9	17,9	21,9
Электроэнергетика	1	2,9	92	392	437
Саноати сӯзишворӣ	1	3	4,7	5,4	4,7
Саноати химиявӣ ва нефтохимиявӣ	1	12	89	323	496
Мошинсозӣ ва коркарди металл	1	9	63	136	170
Саноати ҷангал, коркарди ҷӯб ва фабрикаҳои қоғазбарорӣ	1	6	13	21	27
Саноати маҳсулоти сохтмонӣ	1	11	44	68	71
Саноати сабук. Аз ҷумла:	1	4	7,6	11,5	13,5
Пахтагозакуни	1	2,3	3,9	4,9	5,3
Газвори пахтагӣ	1	133	297	39	46
Наҳи абрешимӣ	1	11,1	12,	19,	22,
Дарздӯзӣ	1	3,2	8,7	20,	25,
Чармгарӣ, мӯина ва пойафзол	1	3,5	7,1	9,9	13,
Саноати хӯрокворӣ. Аз ҷумла:	1	3,4	7,7	12,	14,
Нонпазӣ	1	1,2	2,0	3,1	3,7

Равғанбарорӣ	1	20	47	72	76
Мевапарварӣ	1	2,0	3,3	4,2	4,9
Гушти	1	5,6	7,7	13,	16,
Коркарди равған, сир ва ширӣ	1	64	118	25	30
Саноати осиебӣ, ярмағӣ ва ёму хошоқ	1	1,2	5,5	10,	12,

Сарчашма: Народное хозяйство Таджикской ССР в 1986 году. Душанбе: «Ирфон», 1987. - С.46.

Аз маводи оморӣ маълум мегардад, ки дар замони шӯравӣ раванди босуръати ташаккули сохтори бисёрсохагии саноат дар Ҷумҳурии Тоҷикистон, аз ҷумла саноати химиявӣ, нефтохимиявӣ, мошинсозӣ, электроэнергетика, саноати электротехникӣ ва электронӣ рушд карда буд. Заводи мошинсозӣ маҳсулоти худро ба 21 кишвари олам содир карда, саноати металлургияи ранга, соҳаи газворҳои пахтагӣ, ки барои рушди ашёи хом-рушди пахтапарварӣ мусоидат мекард, бо суръат инкишоф ёфтанд. Аммо пошхӯрии собиқ Иттиҳоди Шӯравӣ аз як тараф, сабаб шуд, ки қисми зиёди корхонаву муассисаҳои фаъолияткунандаи соҳавӣ барҳам хурда, робитаи тарафайн дар байни корхонаҳои саноатии Тоҷикистон бо дигар кишварҳои собиқи Иттиҳоди Шӯравӣ аз байн равад. Аз тарафи дигар, муҳочиршавии теъдоди зиёди мутахассисон ва коргарони баландихтисоси соҳаҳо боис гардид, ки суръати фаъолияти саноати мошинсозӣ, коркарди металл, саноати химия ва нефтохимия, соҳаи электротехника ва электроника коҳиш ёфта, дар дигар соҳаҳои саноатӣ сатҳи истифодабарии иқтисодии истеҳсолот рӯ ба таназзул ниҳад.

Ҷадвали 2.- Сохтори соҳаҳои саноати Тоҷикистон дар даҳсолаи охири асри XX ва аввали асри XXI (бо%)

Нишондиҳандаҳо	Солҳо						
	1991	1995	2000	2005	2008	2009	2010
Ҳамаи саноат, аз ҷумла	100	100	100	100	100	100	100
Саноати вазнин	29,4	68,3	67,7	54,9	61,2	62,2	59,1
Комплекси сӯзишворӣ-энергетикӣ	4,4	20,0	7,4	6,7	11,5	14,6	14,9
Комплекси металлургӣ	8,0	36,7	56,3	42,1	39,3	38,6	35,7
Комплекси мошинсозӣ	6,7	3,5	0,9	1,5	2,8	2,3	2,6
Комплекси химиявӣ-чангал	5,2	5,0	1,7	1,4	1,6	0,7	0,9
Саноати маҳсулоти сохтмонӣ	3,8	2,5	0,8	2,5	5,0	5,0	4,5
Саноатисабук	49,2	18,0	15,5	17,6	12,0	10,8	13,5
Саноати хӯрокворӣ (бо иловаи ёму хошоқ)	21,4	13,7	16,8	27,6	26,8	26,9	27,6

Сарчашма: Таджикистан: 20 лет государственной независимости. Ст. сб. - Душанбе, 2011. - С. 426-427.

Маълумоти оморӣ ҷадвали пешниҳодкарда тағйирёбии ҷидди ро дар сохтори саноати кишвар, дар муддати 20 сол нишон медиҳад. Яъне мувофиқ ба рақамҳои зикршуда ҳиссаи саноати вазнин дар ин муддат 2,0 маротиба зиёд гардид. Вазни ҳоси металлургия (истеҳсоли алюминий) 4,5 маротиба афзоиш ёфт ва дар ин вақт вазни ҳоси мошинсозӣ 2,6 маротиба, комплекси химиявӣ-чангал 5,8 маротиба ва саноати сабук 3,6 маротиба коҳиш ёфтааст. Бо дарназардошти мушкилоти ҷойдошта, шурӯъ аз даҳсолаи дуюми асри XXI Ҳукумати кишвар таваҷҷуҳи хоса ба рушди соҳаи саноат дода, тадбирҳои судманд ҷиҳати бунёди корхонаҳои нави саноатӣ андешид, ки дар натиҷа шумораи корхонаҳои саноатии истихроҷ ва коркарди маъдан, саноати истеҳсоли нерӯи барқ, газ ва об зиёд гардида, дар натиҷа ҳаҷми умумии маҳсулоти саноатӣ, шумораи коргарон зиёд шуданд.

Ҷадвали 3.- Нишондиҳандаҳои умумии иқтисодии саноати кишвар

Нишондодҳо	Солҳо						
	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Шумораи корхонаҳои саноатӣ	1473	1586	1804	2164	2310	2043	1999
Ҳаҷми маҳсулот (бо нархҳои соли 2017), млн. сомонӣ	10590	11734	12181	12789	14235	16513	20029
Шумораи миёнаи солонаи коркунони истеҳсолоти саноатӣ, ҳазор нафар	75,4	79,6	76,3	81,7	81,2	80,9	86,8
Азҷумла коргарон	60,4	57,6	55,4	62,8	67,0	65,9	73,8
Азҷониби муаллифтаҳия кардашуд							

Сарчашма: Омори солонаи Ҷумҳурии Тоҷикистон. Агентии омори назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Душанбе, 2018. - С.262.

Мувофиқи маълумоти оморӣ ҷадвал то соли 2015 бунёди корхонаҳои гуногуни саноатӣ аз ҷониби Ҳукумати кишвар, соҳибкорон ва дигар шахсонӣ воқеӣ дар кишвара афзоиш ёфтааст. Хусусан, дар соли 2015 вобаста ба эҳтиёҷоти ҷомеа шумораи зиёди корхонаҳои саноатӣ бунёд ёфтанд, ки нисбат ба соли 2011 - 837 адад зиёд мебошанд. Аммо дар солҳои баъдина, аз ҷумла соли 2017 теъдоди онҳо рӯ ба коҳиш омад. Дар ин сол нисбат ба соли 2015 - 311 адад камтар корхонаҳо сохта ба истифода дода шуданд. Новобаста ба ин, афзоиши шумораи корхонаҳои саноатӣ аз як тараф, омилҳои асолии зиёд шудани ҳаҷми маҳсулоти саноатӣ дар кишвар гардид. Масалан, ҳаҷми маҳсулоти истеҳсолшудаи корхонаҳои саноатӣ дар соли 2017 нисбат ба соли 2011 - 9439 млн. сомонӣ ва ё 89% зиёд шуд. Аз тарафи дигар, бунёди корхонаҳо ба пайдо шудани ҷойҳои зиёди ҳолии корӣ мусоидат кард, ки дар натиҷа шумораи зиёди коргарон ба фаъолияти истеҳсолӣ ҷалб карда шуданд. Тибқи маълумоти ҷадвали мазкур нисбат ба соли 2011 дар соли 2017 шумораи коргарон 13,4 ҳазор нафар зиёд шуданд.

Ҳамзамон, дар ин давра зиёдшавии ҷойҳои нави корӣ, ҷалб карда шудани шахрвандони кишвар ба фаъолияти истеҳсолӣ ба кам шудани сатҳи бекорӣ, танзими муҳочирати меҳнатӣ, афзоиши даромади пулии аҳолии кишвар мусоидат кард. Зиёдшавӣ ва камшавии шумораи корхонаҳои бунёдшударо вобаста ба намудҳои фаъолияти

иктисодии соҳаҳои саноат боис гардид, ки нисбат ба соли 2011 дар соли 2017 истихроҷи маводи энергетикӣ (0,6%) ва ғайриэнергетикӣ (9,7%); истеҳсоли чарм ва маснуоти чармӣ (0,1%); коркарди чӯбу тахта ва истеҳсоли маснуот аз чӯб (5,4%); истеҳсоли маводи кимиёвӣ (5%); маснуоти нафтӣ (0,1%); маҳсулоти резинӣ ва пластмассӣ (7,4%); ҳар гуна маҳсулоти ғайрифилзи маъданӣ (5,5%); металлургӣ ва маснуоти тайёри филзӣ (0,9%); мошинсозӣ (4,5%) ва ҳаргуна соҳаҳои саноат (0,1%) рӯ ба афзоиш ёфта, истеҳсоли маҳсулоти хӯроқа, якҷоя бо нӯшокиҳо ва тамоку (9,6%); насочӣ ва дӯзандагӣ (6,2%) коҳиш ёфтааст. Аммо дар соҳаи истеҳсоли селлюлозаю қоғаз, ғаъолияти таъбу нашр ва саноати истеҳсол ва тақсимои нерӯи барқ, газ ва об вобаста ба солҳо тафовуте ба назар намерасад. Агар ин ҷо танҳо индексҳои ҳаҷми умумии маҳсулоти истеҳсолшудаи корхонаҳои саноатиро дар ин давра бо ҳисоби фоиз нишон диҳем, таносуб ба таври зайл аст.

Ҷадвали 4. - Индексҳои ҳаҷми умумии маҳсулоти саноатӣ (бо ҳисоби фоиз нисбат ба соли гузашта)

Нишондодҳо	Солҳо					
	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Ҳамагӣ саноат	110,8	103,8	105,0	111,3	116,0	121,3
Саноати истихроҷи маъдан	121,2	143,1	124,5	117,9	153,3	121,7
Саноати коркард	110,2	99,0	100,0	110,1	112,5	122,5
Саноати истеҳсол ва тақсимои нерӯи барқ, газ ва об	106,4	105,6	106,8	111,5	103,7	116,7

Сарчашма: Омори солонаи Ҷумҳурии Тоҷикистон. Агентии омори назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Душанбе, 2018. - С.262.

Аз маълумоти ҷадвали мазкур бармеояд, ки ҳаҷми маҳсулоти саноатӣ дар соли 2013 нисбат ба соли 2012 - 9,4% коҳиш ёфта, дар солҳои дигар танҳо афзоиш ба назар мерасад. Масалан, агар дар соли 2017 назар ба соли 2012 - 109% афзоиш ба назар расад, пас нисбат ба соли 2013 зиёдшавӣ 115% ташкил медиҳад.

Дар замони имрӯза диверсификатсияи иқтисодӣ Тоҷикистон воситаи муҳим ва танзимкунандаи сатҳи воридоту содирот, афзоишдиҳандаи маҷмӯи даромади аҳоли ба ҳисоб меравад. Мувофиқи тадқиқотҳои охир дар раётаи мағозаҳои савдои чаканаи Тоҷикистон 70% маҳсулоти истеъмолӣ воридотӣ мебошанд. Аз номгӯи умумии чунин маҳсулот ба андешаи экспертҳо 70% номгӯи маҳсулотро метавон дар ҳуди Тоҷикистон истеҳсол кард. Дар робита бо ин он маҳсулоте, ки айни замон дар Хитой истеҳсол карда, ба Тоҷикистон мекашонанд метавон дар ҳуди Тоҷикистон бо 20%, ҳамчунин маҳсулоте, ки дар Туркия ва Россия истеҳсол мешаванд бо 40-60% харчи кам истеҳсол кард. [6. – С. 2-3] Ба гурӯҳи ин молҳо, ки ба ҷумҳурӣ ворид мегарданд, дохил мешаванд: маҳсулоти гуштӣ; маҳсулоти растанипарварӣ; чарб, равғани растанӣ ва чорво; маҳсулоти хӯроқворӣ, машрубот, нӯшокиҳои беспирт, тамоку; маҳсулоти маъданӣ; маҳсулоти саноати кимиёӣ; пластмасса ва маснуоти аз он тайёршуда; пӯст, чарм, мӯина ва маснуоти аз онҳо тайёршуда; чӯбу тахта ва маснуоти аз онҳо сохташуда; қоғаз ва макулатура; маҳсулоти насочӣ; пойафзол, каллапӯш; маҳсулоти аз санг, гач ва семент тайёршуда; марворид, металлҳои қиматбаҳо ва арзонбаҳо; молҳои гуногуни саноатӣ ва ғайра. Бо вучуди ин бе воридоти маҳсулот ягон кишвар ба сатҳи таъминоти аҳоли ба маводи зарурӣ муваффақ шуда наметавонад.

Бо вучуди ин бе воридоти маҳсулот ягон кишвар ба сатҳи таъминоти аҳоли ба маводи зарурӣ муваффақ шуда наметавонад. Воридоти мол ба Тоҷикистон, ки аз кишварҳои Аврупо, Осӣ, Америка, Африка, Австралия, давлатҳои ИДМ сурат мегирад, ки аз ин мавқеъ барои некуаҳволӣ ва таъминоти аҳоли бо маводи эҳтиёҷманд муфид мебошад. Вобаста ба талаботи ҷомеа ва эҳтиёҷоти мардуми кишвар афзоиш ва пастшавии харидорӣ намудҳои асосии маҳсулоти таъиноти истеҳсоли-техникӣ, ашёи хом ва молҳои истеъмолӣ дар тайи солҳои охир чунин аст:

Ҷадвали 5. - Маблағи хариди намудҳои асосии маҳсулоти таъиноти истеҳсоли-техникӣ, ашёи хом ва молҳои истеъмолии воридшуда (ҳазор доллар)

Нишондодҳо	Солҳо				
	2013	2014	2015	2016	2017
Нерӯи барқ	211	126	629	1032	973,8
Оксиди алюминий	202525	130627	133792	137370	107196
Маҳсулоти нафтӣ	393332	511004	352175	259267	272178
Семент	105305	58552	15882	1182	4276
Пек ва кокс пек	11225	10757	7387	8444	6302
Содаи каустикӣ	651	222	218	1035	661
Нуриҳои азотӣ	24398	22825	25288	31001	26850
Нуриҳои фосфорӣ	912	892	35	349	1525
Рангулок	12439	16408	11984	8795	15320
Пигмент	828	1285	1139	817	740
Лента ва тасмаҳои ҳаракатовар	499	378	1104	112	375
Шинаҳои пневматикӣ	9278	15793	13396	14358	11886
Чӯбу тахтаи тайёр	150647	182546	130176	77209	76566
Либосвалибоситаг	10454	16148	18523	12528	17763
Релс, маснуоти фулузоти сиёҳ	1618	1033	3658	10177	2004
Мухарриқва генераторҳо	26362	6049	7003	11564	1233
Трансформаторҳо	11511	32614	42543	18361	16529
Аккумуляторҳо	9252	9736	9005	4069	8059

Тракторҳо	16871	21946	11908	7857	11131
Автомобилҳои сабукрав	280892	253849	93005	32614	80120
Автомобилҳои боркаш	63691	71938	57309	32393	45320
Қисмҳои эҳтиётии автомобил	14897	24123	18023	1375	20922
Орд	106643	80604	63497	33310	17235
Чой	5151	6725	6619	6942	7055
Гандум	208405	231472	244486	231465	167153
Равғани офтобпараст ё пахта	67853	75561	71636	65866	70165
Қанд	55105	65628	73835	37022	59669
Спиртиэтилий	3270	3783	3164	3124	3991
Азҷонибимуаллифтаҳиякардашуд					

Сарчашма: Омори солонаи Ҷумҳурии Тоҷикистон. Агентии омори назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Душанбе, 2018. - С.364-382.

Тибқи маълумоти чадвали мазкур аз 28 номгӯи маҳсулоти воридотӣ харидорӣ мол дар соли 2017 дар муқоиса бо соли 2013 аз рӯи 11 намуди маҳсулот: қанд (1,1%); равғани офтобпараст ё пахта (1,0%); спирти этилий (1,2%); чой (1,4%); қисмҳои эҳтиётии автомобил (1,4%); трансформаторҳо (1,4%); релс, маснуоти фулузоти сиёҳ (1,2%); рангулок (1,2%); нуриҳои фосфорӣ (1,7%); нуриҳои азотӣ (1,1%) ва нури барқ (4,8%); зиёди гардида, аз рӯи 17 номгӯи маҳсулоти дигари дар чадвал зикршуда, қошқор ба назар мерасад. Ин маълумот далелат аз он мекунад, ки барои аҳолии кишвар маҳсулоте, ки қиёсати қонеъ кардани эҳтиёҷоти мардум мусоидат менамоянд харидорӣ бештар мебошад.

Дар муҳлати 26 соли истиқлолияти давлатӣ сохтори содиротро бошад, аз 58 то 83% алюминий ва нахи пахта ташкил медиҳад. Инчунин, афзоиш ёфтани содироти меваи хушк мушоҳида мешавад. Дар назар аст, ки минбаъд вазни хоси содир кардани электроэнергетика (дар алоқамандӣ бо ба қор даровардани хати алоҳидаи интиқоли энергия ба Афғонистон, татбиқи лоиҳаи CASA-1000) афзоиш меёбад. Рушди ин соҳаҳо ба танҳо манбаи даромади кишвар, балки рушди иқтисодӣ, тарбия кардани мутахассисони баландихтисос, таҷрибаивазкунии коргарон ва ба кам гаштани воридот мусоидат мекунад.

Вусъат додани минтақаҳои географии содирот дар шароити диверсификатсияи истеҳсолот яке аз тамоюлҳои хоси рушди иқтисодӣ кишвар ва баланд бардоштани сатҳи зиндагии аҳоли мебошад. Маълум аст, ки таъини солҳои охир самтҳои асосии географии диверсификатсияи содироти Тоҷикистон кишварҳои минтақаҳои ЕВРАЗЕС, Осиёи Ҷанубӣ ва баъзе кишварҳои Шарқи Миёна ба ҳисоб мераванд. Дар кишварҳои дур ва рушкарда номгӯи содироти Тоҷикистон танҳо маҳсулоти минералии-ашёи хом мебошанд.

Дар баробари ин, барои Тоҷикистон диверсификатсияи истеҳсолот ва содирот шароити муносибро барои рушди муносибатҳои тичоратӣ бо Афғонистон ва кишварҳои Осиёи Ҷанубӣ ба вуҷуд меоварад. Дар солҳои охир рушди динамикии муносибатҳои иқтисодӣ-тиҷоратӣ бо Афғонистон мушоҳида мешавад. Оид ба тақвияти ин гуфта маълумоти омори дар чадвали зерин дарҷ мегардад:

Чадвали 6. - Содироти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба як қатор кишварҳои осӣ (млн. доллар)

Кишварҳо	Солҳо				
	2013	2014	2015	2016	2017
Афғонистон	49,5	57,6	56,0	74,7	99,6
Ҳиндустон	0,1	0,1	0,2	0,0	0,3
Эрон	66,9	64,0	59,9	39,0	30,4
Арабистони Саудӣ	4,2	2,6	1,6	24,9	17,3
Покистон	24,6	19,1	23,2	30,3	16,7
Туркия	422,7	251,8	255,7	200,8	232,2
Азҷонибимуаллифтаҳиякардашуд					

Сарчашма: Омори солонаи Ҷумҳурии Тоҷикистон. Агентии омори назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Душанбе, 2018. - С.354-363.

Аз маълумоти омории чадвали мазкур маълум мегардад, ки дар муқоиса бо соли 2013 дар соли 2017 ҳаҷми содироти Тоҷикистон ба Афғонистон 2,1, Ҳиндустон 3, Арабистони Саудӣ 4,1 маротиба афзоиш ёфта, ба Эрон 0,5, Туркия 0,5 ва Покистон 0,7 баробар кам шудааст. Таъини солҳои охир диверсификатсия дар соҳаи сохтмон низ ба он мусоидат кард, ки истеҳсоли номгӯи зиёди масолеҳи сохтмонӣ, аз ҷумла семент, масолеҳи деворсозӣ, хишти бинокорӣ, шифер, масолеҳи рӯйпуш аз санги табиӣ, қуму шағал ва ғайра, ки таъминкунандаи эҳтиёҷоти аҳоли ва аз ҳисоб содирот роҳи даромади пулӣ ба ҳисоб мераванд, афзоиш ёбанд.

Ҳамзамон, нисбат ба соли 2014 дар соли 2018 истеҳсоли семент 3,3 баробар; масолеҳи деворсозӣ, млн. дона хишти шартӣ 0,1 баробар; хишти бинокорӣ 0,1 баробар ва қуму шағал, ҳазор м³ 1,4 баробар зиёди гашта, истеҳсоли масолеҳи рӯйпуш аз санги табиӣ, ҳазор м² 0,5 баробар кам гардидааст. Инчунин, дар соли 2014 истеҳсоли тахтаҳои асбестусементӣ (шифер) ба роҳмондана шуда буд. Дар соли 2018 нисбат ба соли 2016, ки нав истеҳсоли ин маҳсулот ба роҳ монда шуд 0,8 баробар афзоиш ёфт.

Ниҳоят, ба андешаи мо диверсификатсияи сохтори иқтисодӣ дар кишвар минбаъд бояд ба самти вусъат додани ҳамкориҳои ҳаматарафа бо кишварҳои ҳамсояи осӣ равона гардад. Чунки ҳоло барои мо содир

кардани муҳсулоти тайёр ва нимтайёр ба кишварҳои аврупоӣ, Япония, Кореяи Ҷанубӣ, Ҳиндустон ва ғайра ба маънаи нест ва сарфаи вақти зиёдро талаб мекунад. Содир кардани маҳсулоти ватанӣ ба кишварҳои осеёғӣ ҳам сарфаи вақтро кам мекунад ва ҳам ба зиёдшавии маҷмӯи даромади милли мувофиқ аст.

Барои ба танзим даровардани соҳаи воридотӣ зарур аст, ки ҳарчи бештар технологияи муосир ва ашёи хоми маҳсулоте, ки дар Тоҷикистон тавлид намешавад, ба кишвар дохил намоем. То воридоти маҳсулоти хориҷӣ боиси баста шудан ва аз фаъолият боз мондани корхонаҳои саноатӣ ва коргоҳҳои гуногуни истеҳсолии кишвар нагарданд. Ҳамзамон диверсификасияи иқтисодӣ метавонад барои афзоиш ёфтани ҳудуди савдои минтақавӣ ва байниминтақавӣ мусоидат намуда, ба пайдо кардани шарикони хориҷӣ роҳ кушояд, барои барқарор кардани робитаҳои зиёд дар байни ҷомеаҳои илмӣ, ки танҳо характери иқтисодӣ надошта бошанд, нақши муассир дорад. Аз ҷумла ҳамкориҳои илмӣ оид ба коркард ва ҳалли масъалаҳои мураккаб, ки характери глобалӣ касб кардаанд ва таҳдид ба минтақа мекунад (ҳолати пирияхҳои Помир, гармшавии иқлим, истифодаи оқилонаи захираҳои обӣ, энергетика, идоракунии раванди демографӣ ва ғайра) ва ғайра.

Дар маҷмӯъ, диверсификасияи иқтисодӣ Тоҷикистон бояд барои баланд бардоштани сармояи инсонӣ, рушди соҳаи саноат ва хизматрасонӣ, ки тарбияи мутахассисони соҳибтаҷрибаро тақозо дорад, чунин самтҳоро дар бар гирад: равона кардани сармоягузори мустақим ба соҳаи маориф, илму техника ва таҳсилоти касбӣ-техникӣ; соҳаҳои муайян, аз ҷумла соҳаҳои ғайриашёи хоми саноатӣ; маблағгузорӣ ба инфрасохтор ва мустаҳкамкунии институтҳо чиҳати кам кардани масраф барои тичорат тавассути минтақаҳои озоди савдо; дастгирии соҳибкорӣ ва инноватсия тавассути бештар кардани дастрасӣ ба иттилоот, технологияи коммуникатсионӣ, ҷудо кардани маблағ барои иҷрои тадқиқотҳои илмӣ ва ғайра.

Адабиёт

1. Баумунг Э.В. «Исторические аспекты диверсификации производства»/Современные научные исследования и инновации, 2012.-№2. - С. 87.

2. Народное хозяйство Таджикской ССР в 1986 году - Душанбе: Ирфон, 1987. - С.46.

3. Омори солони Ҷумҳурии Тоҷикистон. Агентии омори назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон - Душанбе, 2018. - С.262.

4. Таджикистан: 20 лет государственной независимости. Ст. сб. - Душанбе, 2011. - С.426-427.

5. Сохтмон дар Ҷумҳурии Тоҷикистон. Агентии омори назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон - Душанбе, 2019. - С.47.

6. Умаров Х. Тоҷикистон: диверсификасияи иқтисодӣ ва баромадан ба кишварҳои Осиё. <https://www.unescap.org/sites/default/files/S5-Umarov-russian>.

АННОТАЦИЯ

НАҚШИ ДИВЕРСИФИКАЦИЯ ИҚТИСОДИЁТ ДАР РУШД ВА ТАНЗИМИ САТҲИ ЗИНДАГИИ АҲОЛИИ ДЕҲОТИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН

Дар мақола муаллиф шарҳи мафҳуми диверсификасияро тавзеҳ дода, навиҳои онро дар концепсияҳои муосири илмӣ мушаххас менамояд. Ҳамзамон қайд мекунад, ки дар Ҷумҳурии Тоҷикистон диверсификасияи сохтори иқтисодӣ бояд ба самти вусъат додани ҳамкориҳои ҳаматарафа бо кишварҳои ҳамсояи осеёғӣ равона гардад. Барои ба танзим даровардани ин соҳа зарур аст, ки ҳарчи бештар технологияи муосир ва ашёи хоми маҳсулоте, ки дар Тоҷикистон тавлид намешавад, ба кишвар дохил намоем. То воридоти маҳсулоти хориҷӣ боиси баста шудан ва аз фаъолият боз мондани корхонаҳои саноатӣ ва коргоҳҳои гуногуни истеҳсолии кишвар нагарданд.

АННОТАЦИЯ

РОЛЬ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ ДИВЕРСИФИКАЦИИ В РАЗВИТИИ И РЕГУЛИРОВАНИИ УРОВНЯ ЖИЗНИ СЕЛЬСКУЮ НАСЕЛЕНИЯ РЕСПУБЛИКИ ТАДЖИКИСТАН

В статье объясняется термин диверсификации и конкретизируются основные его типы на современных научных концепции. Особенно отмечается, что диверсификация экономической структуры в Республике Таджикистан должна быть направлена на расширение всестороннего сотрудничества с соседними азиатскими странами. Но, для регулирования этого сектора необходимо привести как можно больше современных технологий и сырья, которые не производятся в Таджикистане для того, чтобы импорт зарубежной продукции не стал причиной закрытия различных промышленных предприятий и мастерских в стране.

Ключевые слова: диверсификация, экономика, импорт, экспорт, сырьё, инновация, современные технологии, региональные и межрегиональные торговли, малое предпринимательство.

ANNOTATION

ROLE OF THE ECONOMIC DEVERSIFICATION IN DEVELOPMENT AND REGULATION LIVING LEVEL OF RURAL POPULATION OF THE REPUBLIC TAJIKISTAN

In article explains term of the deversifications and has been rendered concrete main its types on modern scientific concept. Particularly notes that deversifications economic structure in Republic Tajikistan must be directed on expansion all – round cooperation with nearby asatics country. But, for regulation of this easily ecessary to bring as largest possible modern technology and cheese which are not produced in Tajikistan that import of the foreign product did not become reason of the closing different industrial enterprise and workshops in country.

Key words: deversifications, economy, import, export, cheese, innovation, modern technology, regional of tr